

A Visó—Iza melléke.

Máramaros délkeleti részének, amelyet közigazgatási nevén Felsőjárásnak hívnak, térszíni viszonyai csak kevés helyen tették lehetővé a megtelepedést.¹ Bukovinától és Galiciától a Kárpátok, Erdélytől a Lápos és a Radnai Havasok választják el, magas kerítésként övezve. Nyugat felé két folyó, a Visó és az Iza kapcsolja össze a Tisza-völgygel, keletre csak egy nagyobb út vezet: a Visó felső folyását követve, amely Borsa néven valósággal átnyúlik a keletre, Moldva felé siető Aranyos-Beszterce völgyébe. Ez a lovasok és kocsik számára még legkényelmesebben járható út kötötte össze Máramarost Moldvával, rajta bonyolódott le a kereskedelem, rajta vonultak át a hadak. A pásztorkodó románoknak és a marhakereskedőknek az erdős hegyek sem jelentettek akadályt, azok másfelé is közlekedtek lábbon hajtott állataikkal. Az egész terület nagyon alkalmatlan a földművelésre; a talaj annyira köves és kemény, hogy hat, sőt nyolc ökörral kell szántani. Annál fontosabb a legeltetés; a fű minősége jó, csak itatható víz hiánya miatt panaszkodnak helyenként a pásztorok.²

A földrajzi viszonyok indokolják, miért nem telepedett meg itt nagyobb számban a magyarság. Mégis a folyók magyar neve: Borsa, Jód, Sajó³ igazolja, hogy ezen a területen is a magyarság volt az első foglалó. Kis csoportjaik a XIV. század elején juthattak ide a városok alapítása körüli években. De már a század első felében román kenézek kapták meg ezt a területet is. Közülük a legrégebbiről ismert Szten fia Szaniszló kenéz 1326-ban nyerte el az Iza melletti Szurdok földet örökös joggal, a rajta élő népek adóival és szolgáltatásaival, nemes mód-

¹ Az 1604. évi dica az első, amely „Processus Superior”-nak mondja. Azóta ez az általánosan használt neve.

² V. ö. a Mappa Maram. 47. Sect. megjegyzésével a moldvai szarvasmarha-kereskedelemről és CR. 1720.

³ V. ö. Et. Sz. I. 493., M. Ny. XX. 33., Docum. 68.

jára.⁴ Tudomásunk szerint ez az első eset arra, hogy román kenéz nemesi birtokot kapott Magyarországon.⁵ Az adomány „terra Zurduky”, — Szurdok földjéről szól, amely az Iza völgyének ma már meghatározhatatlan kiterjedésű szakaszát jelentette. Ezt a Szent másként Barcának is nevezték s az általa megtelepített Szurdok falut más néven Barcánfalvának mondták halála után „tamquam binominatus”.⁶ A Barcánfalvával szomszédos Szurdok falu minden bizonnyal szintén Szent telepítése, hihetőleg az ő birtokukban volt a XIV. század folyamán is.⁷ A Barcánfiak birtokaitól délre terült el a vajdacsalád roppant kiterjedésű birtoka Bogdán és Juga kezén. Valószínűleg az övék volt az Iza Rozárvlyától az eredetéig s a Visó torkolatától a forrásáig a mindkét partján települt falukkal, s azok jókora erdős-legelős határával. Csak Dragomérfalva és Szacsal nem tartozott birtokukhoz, mivel mindkettő a későbbi évtizedekben keletkezett.⁸ Övék volt a föld a Kárpátokig és a Radnai Havasokig, illetve a királyé, hiszen a hatalmas vajdák birtokjoga aligha volt nemesi, hanem juhaik után az ötvenedet éppen úgy beszolgáltatták, mint a tiszavidéki egy-két faluval rendelkező kenézek.⁹ Bogdán végleges moldvai berendezkedése után az általa elűzött Szász-fiúk kapták 1365-ben az Iza melletti Konyhát, amely a vajda birtokának központja volt, a két Szestlyét, a Jód mellékpatak völgyében álló Jód falut, valamint a visómenti két Visót, Mojszént és Borsát.¹⁰ A többi Visó és Iza melléki falu — nem számítva a Kaszónái tárgyalt Váralja birtokot és a Barcánfiak szurdoki—barcánfalvi jószágát — Bogdán testvérének, Jugának fiaié, János és István vajdáké.

⁴ Mih. 6—7. Fejér VIII. 6. 91—4. Teleki I. XX. I. 2.

⁵ Docum. 66—70. megjegyzései.

⁶ Barcán fia Szaniszló dédunokáinak elbeszélése szerint. (1408. Mill. 151—3.) Petrovay ezt a Barcánt a Barcaságból eredeztette s Szenezsláv havaselvi vajda fiának vagy unokájának hitte (Turul XI. 73. v. ö. Századok 1911. 613—4.) Elmélete tarthatatlan (v. ö. Docum. 67.). Éppígy nem állja meg helyét Erdő vajdával való összekapcsolása (Turul XV. 174.), bár rokonságuk valószínű. (Lásd 18. 1.)

⁷ Mih. 22—3. és az id. 1408-as okl. alapján.

⁸ Dragomérfalva 1405-ben ottani nemesek nevében (Lyc.), Szacsal 1453-ban mint kenézbirtok (Mih. 365—6. Dl. 4.419.) tűnik fel.

⁹ Nincs tudomásunk arról, hogy Bogdán vagy Juga nemesek lettek volna. A sok kenéz nemessé válása — 1360 — előtt csak a Barcánfiakról tudjuk, hogy az 1326-os oklevél értelmében nem tartoztak ötveneddel.

¹⁰ Mih. 56—8. v. ö. Docum. 178—81. és jelen dolgozat 21. 1. A harmadik Visó — kétségtelenül a mai Felsővisó — csak a XV. sz.-ban keletkezett, először az 1600. évi dicalis conscriptioban találkozunk vele. A középvísiakkal közös sok családneve az ottaniak egy rajának kitelepülését sejteti (1640. Dl. 4419 XIX. sz.-i átirás és Teleki I. XX. VI. 53. és 59.).

István fiai, Sándor, Mihály, Elek és Miklós, atyai örökségük negyedrészt nővéreiknek, Scara-nak és Boba-nak adták 1385-ben „minden kényszer nélkül”: Alsó- és Felső- (a mai Közép) Visón, Sajón, Batizán és Dánfalván.” Ez utolsó máskor nem szerepel az oklevelekben, hihetőleg a mai Kisbocskó körül feketett, ott említenek 1471-ben egy határjáráskor bizonyos „Danowa terra”-t, azaz Dán földjét. Ugyancsak Juga kenézőjogú uradalmához tartoztak azok a faluk, amelyeket 1411-ben János vajda fiainak, Andrásnak és Györgynek, valamint leányági unokáinak, Dolhai Szaniszló, János, György és Bogdán testvéreknek adott Zsigmond: Rozávlya, Sajó, Batiza az Iza mellett, illetve a Batiza-patak völgyében, továbbá Petrova, Leordina és Ruszkova Polyána a Visó és mellékfolyói partjain. Az 1411-es adománylevél Szurdokot is odaajándékozta János vajda utódainak; annak korábbi urai, a Barcánfiak csak Barcánfalvát tartják meg az ősi birtokaik közül, viszont Kaszában szereztek részeket hozzá.¹² A Dolhai rokonságnak szóló királyi adománylevél egy unokatestvérüknek a lengyelek elleni háborúban történt hősi halálára hivatkozik, mint a család érdemére, de e mellett kiemeli Dolhai Szaniszló vitézségét is. Tehát János vajdától való származásuk mellett katonai érdemeiknek lehetett döntő ereje a birtok megszerzésében. Egyelőre csak a király tetszéséig „beneplacito perdurante” kapták a már amúgy is Szaniszló kezében lévő birtokot.¹³ Két hónap múlva azonban sikerül Szaniszlónak örökös jogú új adománylevelet kieszközölnie az áprilisban kapott falukra és Buszkovára, viszont ebből a legfontosabb, Konyha nevét elhagyták.¹⁴ Konyha birtokának zavaros volta később tárgyalandó bonyodalmaknak lett oka.

Rozávlya volt János vajda birtokainak központja, ezért halála után is évekig Jánosvajdafalvának nevezték.¹⁵ A XIV. század végén tehát Szász fiai és Bogdán unokaöccsei, illetve azok fiai osztoztak a nagy kiterjedésű, de meglehetősen gyér népességű Visó—Iza vidéken. Az eredetileg Juga birtokához tartozott faluk közül néhányat megszereztek a Juga utódoknál sokkal nagyobb királyi kegyben álló Balk és Drág 1390 körül — Rozávlya, Visó (valószínűleg mindkettő) és Ruszkova határát járták meg számukra¹⁶ — de távozásukkal visszakerült

¹¹ Mih. 85—6. Dánfalva 1471-es nyomaira u. o. 509. Filipaşcu i. m. 97. minden megjegyzés nélkül Dragomérfalvával azonosítja.

¹² Az adománylevél: Mih. 166—7.

¹³ „pro eorum descensu” kapják. Mih. 166—7. és 168—9. Teleki I. XX. I. 31. L. o. lt. Stat. D. 55.

¹⁴ U. o. 175—8. Teleki I. XX. I. 36. L. o. lt. Stat. D. 103. A birtokszerezésre v. ö. Turul XI. 128—9.

¹⁵ U. o. 76. és Mih. 66. (1373).

¹⁶ Mih. 98. L. o. lt. Metal. M. 15.

a Juga utódok kezére. János vajda fiainak — a jelek szerint — gyermektelen halála után, az egész 1411-ben szerzett felső-járási jószág a Dolhaiaké lett, akik a megye északnyugati (észén, Bereg határán már akkor jókora birtokkal rendelkeztek.¹⁷ Ők, akik a névadó s akkor még Beteghez tartozó dolhai birtokon lettek nemesek, itt természetesen szintén nemesi jogú földesurak. A XV. század közepén a Dolhai családnak a felső-járásban tizenegy faluja van, de azután ötöt elveszít. Ezek a kialakult helyi nemesség kezébe jutottak, többnyire 1470 és 1500 közt. Felsorolva valamennyi Visó— Iza vidéki, 1450 körül a Dolhaiak birtokában volt falut: az 1411-ben kapott Szurdok, Rozávlya, Sajó, Batiza, Petrova, Leordina, Ruszkova Polyána, valamint a csak „ideiglenes” jogon kapott se miatt vitás Konyha mellett még Sajópolyána, Sztatinka, Alsó- és Felsővisó, Mojszén s a meghatározhatatlan helyű, de alkalmasint Ruszkova körül feküdt Bélaháza, Mocsár és Zpin tünik fel kezükön.¹⁸ 1550 körül a dikális összeírás éveiben már nincs birtokuk Sajón, Mojszénben, Konyhán, Sztatinkán. Petrován a család egyik ága fészkelődött be Petrovai néven.¹⁹ A többi falujuk mindegyikében: Batizán, Rozávlyán, Ruszkován, Leordinán, Szurdokon és Ruszkova Pályánán más — részben a belőlük sarjadt Petrovai, részben helyi — kismemes-családokkal kellett osztozniuk.²⁰

A megyei közigazgatás székhelyétől távoleső vidék románsága nem illeszkedett be a magyar társadalom szerkezetébe olyan ütemben s olyan mértékben, mint a Sziget környékiek és a kaszóiak. A lassúbb társadalomfejlődés itt meghagyta a kenézi intézményt, de nem a karácsonyfalvihoz hasonló falusi bíró, vagy adómentes jobbágy értelemben, hanem mint bizonyos szolgálattal tartozó birtokost. A megye nyugati részében már magánföldesúri birtokban vannak a faluk 1400 körül, s birtokosaik — részben szomszédmegyebeli magyar nemes családokkal keveredve — az ország nemességéhez váltak hasonlóvá életformában, sőt talán már nyelvben is. Az itteniek, bár nagy tömegük lett nemessé a XV—XVI. században — nem ármálissal, hanem a birtokjoguk átalakulása folytán — mégis mind

¹⁷ Erről a Nagyg-völgy tárgyalásánál.

¹⁸ 1430. L. o. lt. 17.; Mih. 280—2. L. o. lt. 72. Iványi Tel. 175. Teleki I. XX. II. 10.; 1431. Mih. 284—5. (unokatestvéreikkel a Szarvaszói Gerhesekkel osztoznak Sajón, Sajópolyánán és Sztatinkán). L. o. lt. Stat. G. 88. Mojszénra: 1450. Mih. 345—6. L. o. lt. Stat. D. 56. A két Visóra 1463. Mih. 448—50. és 454—5. L. o. lt. Stat. D. 50. és 254. 1480. Mih. 548—50. L. o. lt. Stat. D. 213. A három eltűnt falura 1418. Mih. 222—4. L. o. lt. 24.

¹⁹ Az első Petrováról nevezett Dolhai-fiú Mihály 1451-ben. Mih. 356. V. ö. Petrovay: A dolhai és Petrovai Petcovayak története 1450-től napjainkig. Turul XV.

²⁰ Dica. Az érdekesebb esetekről külön szólunk.

társadalmuk jellegében mind nyelvben kitartottak a hagyományok mellett.

A kenézi és nemesi-földesúri birtokjog súrlódására érdeken példáink vannak. Említettük, hogy Konyhát a király „tetszéséig” kapták a Dolhai testvérek. Ebbe a birtokukba örökös jögon — legalább tudunkkal — nem iktatták be őket. 1435-ben mint királyi birtokot említik,²¹ a Dolhaiak, úgy látszik, lemondtak róla, nem sikerülvén örökös adománylevelet kieszközölniük rá, mint a többi nyolcra. Az uralkodó most nem örökös birtokba adta, valamely hívének, mint az ország más részein, sőt Máramarosnak a Nagy Lajos korában bekövetkezett társadalmi átalakulástól érintett kaszói és tiszavidéki részein is szokásos volt már ekkor, hanem egy románnak kenézségbe. Ez a kenéz éppen úgy ott harcolt Hunyadi János hadjárataiban, mint alig száz évvel korábban a gyulafalvi, váraljai és felsőrónai nemesi birtokot nyerő kenézek Nagy Lajoséiban. Amikor a török elleni csatában elesett a konyhai kenéz Maris György, a kormányzó a falu kenézségét testvérének, Konyhai Simonnak és unokafivérének Ivánka fia Jánosnak adta.²² Családjukat ismerjük: három évvel korábban, 1444-ben kapták I. Ulászlótól adományban a néptelen Kisbocskó birtokot. Tehát Kisbocskó földesurai és Konyha kenézei voltak, de mert Kisbocskó lakatlan, a kenézség értékesebb számukra. Konyhai Simon nem egyszer szerepel a kijelölt királyi emberek közt az ötvenes években.²³ Amikor Dolhai Ambrus, a rozávyiai és egyéb felsőjárású birtokok 1411. évi megszerzőjének, Szaniszlónak fia, maga is erőszakos, nagyraavagyó ember,²⁴ megszerezte Konyhát, Simon magánföldesúri kenézzé vált. Az új konyhai földesurak a kenézséget ünnepélyesen ráruházták Simonra, az említett Ivánka fia Jánosra és Monejla feleségének Ilonának fiára Dormánra, hivatkozással az 1447-ben hősi halált halt Maros (Maris) György egykori kenézre. A kenézség feltétele, hogy tehetségükhöz mértén szolgálnak a földesuraiknak, akik viszont ígéretet tesznek, hogy ha a királytól visszakérnék Konyhát, Simonékat Konyha felében megnevesítik és ezt a fél falurészt nekik adják.²⁵ A feltételekből az következtethető, hogy a kenézi szolgáltatás, amit a Dolhaiak kaptak Konyha jövedelméből, sokkal több a királyi kenézek XIV. században szokásos ötvenedénél. A kenézség felmondása esetére a falu felét ígérték Simonéknak, tehát gyanítha-

²¹ Egy határjárásnál. Mih. 291.

²² 1447. u. o. 332—3.

²³ A kisbocskói adomány Mih. 327—9. Simon szereplésére 1451. Mih. 355. 1458. L. o. lt. Stat. G. 8. 1459. Mih. 421.

²⁴ Ambrus egyéniségére és birtokszerzéseire v. ö. Turul XI. 161—6.

²⁵ 1454. Mih. 373—4. v. ö. Petrovay Századok 1911. 625. Erős túlzás, mikor a kenézt „szolga és nem földesúr”-nak mondja.

tóan a fél birtok jövedelme egyezett meg a kenéz szolgálmányaiával. Más szavakkal: a kenéz a jövedelem felét adta a földesúrnak. A szerződést egyik fél megszegte, két év múlva perben álltak egymással. Valószínű, hogy a Dolhaiak nem tartották meg szavukat, panaszukban ugyanis szerződésükről nem tesznek említést.²⁶ A király 1458-ban megerősítette Simonékat a kenézségben azzal a feltétellel, hogy évente huszonöt berbécset adjanak a huszti vár élélmére.²⁷ Hasztalan tiltakoztak a Dolhaiak és rokonaik még öt év múlva is, a falu a Konyhaiaké maradt. 1471-ben már nemesnek mondják őket s azóta is ők a falu birtokosai. A család elszaporodásával egytelkes nemesekkel töltődött ki Konyha az újkorra.²⁸

Hasonló volt Szacsal nemességének kialakulása is. A király a falu kenézségét 1453-ban új adományban adta a török elleni háborúban kitűnt s feltehetőleg éppen katonai érdemeikért már ekkor nemesnek mondott Kisszacsali Mihály fiainak, Dan, Suska és Gosztolyán románoknak.²⁹ A faluról azelőtt nem hallunk, neve később egyszerűen Szacsal, a „kis” jelző nem megkülönböztetést jelez, mert Nagyszacsal sohasem volt. Az oklevél szavai szerint korábban is az ő birtokuk, valószínűleg ők telepítették s a feltűnéskor már egy-két évtizedes multra tekinthet vissza. Harminchárom év múlva már fiaik nemesi birtoka, békés fejlődésüket idegen nagybirtokos megjelenése nem zavarta. A XVI. században még a közeli Mojszén és Szelestye egyes részeinek is birtokosai.³⁰

Ahol, Konyhához hasonlóan, nemesi birtokosokkal találtak szemben magukat a felsőjárású kenézek nemessé átalakuló fiai, ott általában a kenézutódok kerültek ki győztesen a küzdelemből. Mojszént Hunyadi János 1450-ben a Dolhaiaknak adta. Addig ottani és szelestyei románoké volt a mojszéni kenézség. Ezek perrel támadták az adományt, s mert beigazolódott, hogy

²⁶ 1456. u. o. 380—1. Teleki I. XX. II. 24. A Dolhaiak beiktatásáról Mih. 381—2. L. o. lt. Stat. D. 49.

²⁷ Mih. 413—4. Mátyás megerősíti 1464-ben (u. o. 462—4.).

²⁸ 1463. Iványi Tel. 242. Teleki I. XX. II. 36. Konyhai Vana — a család egyik tagja — 1466-ban szolgabíró (Teleki I. XX. II. 39.). 1471-ben „nobiles viri” Konyhai Simon és Maris Iván testvérek (Mih. 505.). Rajtuk kívül csak a csebi Pogány család szerepel Konyhán birtokosként 1500 körül (1495. Lyc. 1499. Dl. 12.805 L. o. lt. Stat. P. 286.). Konyhai Bogdán 1514-ben elveszti birtokát, mert résztvett a Dózsa-féle felkelésben s Verbőczi István és Pogány Zsigmond kapja részét (L. o. lt. Stat. V. 114. prot. XX. 264.). Verbőczi birtoklásáról nincs adatunk, a Pogányoktól pedig Bogdán és társai visszavásárolják részeiket Konyhán, Dragomérfalván és Jódon 100 ökör, 50 ló és 200 juh árán (1517. L. o. lt. 41. B.).

²⁹ Mih. 365—6.

³⁰ 1486. u. o. 577—8. 1539. Dl. 4419. 1549. L. o. lt. Stat. Z. 1. és Dicák.

ők a régi, jogos kenézek, Hunyadi visszavonta a Dolhaiaknak szóló adományt, a kenézeket pedig beiktatta.³¹ Micsoda különbség a tiszavidéki karácsonfalvi kenézzel szembeállítva! Az a földesúr kiszolgálója, jobbágysai vezetője, ezek pedig végül is kiküszöbölik a nem tetsző adománybirtokost, s maguk lesznek földesurak. A döntésbe nem nyugodtak bele a Dolhaiak, sok huzavona követte ezt az ítéletet. A Dolhaiakat iktatták, illetve próbálták iktatni az 1465., 1468. és 1470. években,³² a visói nemesek kapták a mojszeni „nemességet” 1468-ban, beiktatták a visóiakat a mojszeni kenészségbe ugyanebben az évben, tanúkihallgatást tartottak a birtok hovátartozása ügyében.³³ Az oklevelek tudósítása szerint végeredményben Dolhai Ambrus lett Mojszén ura,³⁴ viszont a következő években a Dolhaiakkal soha nem találkozunk Mojszénban, csak a kenéz-utódokkal, de a visóiak rokonsága, a szelestyei nemesség is birtokos lesz.³⁵ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a birtokjoguk még sem lehetett olyan teljes, mint e korban például a megye nyugati felében háborítatlanul birtokos Rozsályi Kunok, vagy akár a Dolhaiak joga, mert 1499-ben II. Ulászló Mojszént a dunántúli csebi Pogányoknak adja, a nélkül, hogy csak egy szóval is említene az évekkel korábban itt osztozkodó, pereskedő kenéz-utódokat.³⁶ Ettől kezdve a Pogányok és a helyi kismesek közt folyik a vita. a három falu: Mojszén, Szacsal és Szelestye birtokáért, legutoljára 1580-ban. Azután csak a kenéz-utód kismesek birtokosok mindhárom faluban s a Pogányokról itt nem hallunk többet.³⁷

³¹ 1450. Mih. 345—6. L. o. lt. Stat. D. 56. 1453. Mih. 369—70. Teleki I. XX. I. 45.

³² 1465. Mih. 471—2. 1468. u. o. 486—9. 1470. Iványi Tel. 269. Teleki I. XX. II. 51.

³³ 1468. Mih. 482—3. „nobilitatem in possessione Majzen” és 489—90. a tanúkihallgatásra 1468. Tört. Tár 1909. 364. és L. o. lt. 30. valamint Mih. 483—9. Teleki I. XX. II. 31. 46. v. ö. Turul XI. 165.

³⁴ Az 1468-as (Mih. 486—9.) ítélet és az 1470-es iktatási kísérlet (Iványi Tel. 269. Teleki I. XX. II. 51.).

³⁵ 1486. Mih. 578—80. 1489. u. o. 594—5. L. o. lt. Prot. II. 30.1549. L. o. lt. Stat. Z. I.

³⁶ 1499. Dl. 12.805. L. o. lt. Stat. P. 286.

³⁷ Szelestyei Miklós, aki „titulo kenezatus” bírta Szelestyét, Mojszént és Szacsalt, a király adományában 1502-ben megnyugszik és lemond itteni jogairól a Pogányok javára (1505-ben Lye.). Ugyane Miklós, szelestyei és szacsali oláhok számára reambulálják (L. o.lt. Prot. I. 8. és Metal. M. 43.). Közben a Pogányok is rendelkeznek a birtokokkal, a kenéz-utódok említése nélkül (1508-ban tiltják a Drágfiak iktatását (L. o. lt. Stat. D. 221), 1516-ban a Perényiek hatalmaskodásáról panaszkodnak: L. o. lt. 35.). 1580-ban a Pogányok még tiltják a mojszeni, szacsali, szelestyei nemeseket

Borsa a visóiaknak 1450-ben birtoka — nem kenézsege — s 1456-ban olyan feltételekkel iktatják őket, amilyenekkel a királyok „abban az országrészben a falvakat illetve birtokokat adományozni szokták”.³⁸ Bármennyire laza és általános meghatározása ez birtokjoguknak, biztosra vehetjük, hogy állat- vagy pénzszolgáltatást köt ki. A Pogányok ezt is adományba kapták, de itt még annyira sem tudtak gyökeret verni, mint Mojszénban és a két másik faluban.³⁹

Zökkenésmentesen lett egykori kenézeinek birtokává Jód, Dragomérfalva és a két Visó. A Szász-fíúk egykori uradalmához tartozó Jód kenézességét Zsigmond a régi kenézcsoport háborúban kitűnt egyik tagjának, Tódor fia Bálintnak és rokonainak adta 1419-ben az ott élő „királyi oláhok” jövedelmével és a felettük való igazságszolgáltatás jogával. Hangsúlyozta azonban, hogy a törvényes hányadot be kell szolgáltatniok a comesnek.⁴⁰ Mikor 1427-ben ismét iktatják őket, már nem esik szó kenézsegről, sem a jövedelem egy részének beszolgáltatásáról, hanem „birtokukba” vezetik be őket, amelynek ettől kezdve nemes urai. Bálint nevét őrzi a jódi Balya-család, amely a vele együtt ex adományosoktól eredő Jódi, Gorzó, Nemes és más famíliákkal kizárólagos földesura.⁴¹

Dragomérfalva 1405-ben róla nevezett nemesek kezén tűnik fel. Azoké háborítatlanul az egész században, 1499-ben a Pogányok kapják, de meggyökerezésüket a helyi kisnemesek megakadályozzák.⁴² A két Visó Balkék és utóbb István vajda gyermekeinek birtoka a XIV. század végén, a következő évtizedekben István leányági leszármazottaié lehetett, de alkalmasint hamarosan visszakerült a király kezére.⁴³ 1453-ban Hunyadi János megerősíti kenézeit, Pétert, Mandrát és Nánt a „régőtől, a szent királyok idejétől fogva bírt örökös és törvényes” kenézességükben, különösen hűséges szolgálataik jutal-

a birtokaik elfoglalásától (L. o. lt. Lib. VIII. 67. és Prot. XXVI. 89.), viszont az 1542 óta meglévő dicák a Pogányok birtoklásáról nem tudnak, csak a románokról.

³⁸ Mih. 350—2 és 382—6. „dummodo ipsa possessio Borsa ad aliquod castrum nostrum regale vel aliquem officiolatum partium nostrarum inferiorum non pertineat” u. o. 383. az adományozás feltételéről u. o.

³⁹ 1499-ben megkapják, de beiktatni nem tudták őket (Lyc. 1504. L. o. lt. Prot. IV. 11.).

⁴⁰ Mih. 245—6.

⁴¹ U. o. 269—70. A nemes családokra Dicák és Mill. 271.

⁴² 1405. Lyc. 1467. L. o. lt. Stat. D. 59. csak a Konyhaiaknak volt részük (1467. L. o. lt. 31. és u. o. Stat. K. 357.) a Dragomérfalvi rokonságon kívül. Pogány iktatásra L. o. lt. Stat. P. 286.. DI. 12.805. és Lyc. Továbbiakra v. 8. 28. sz. jegyzet és Dicák.

⁴³ V. ö. 65. l.

mául.⁴⁴ Őseik talán Juga és Bogdán idejében is kenézkedtek e falukban, korábban aligha. 1463-ban a hajdani birtokos, István vajda leszármazottait, a Dolhaiakat, de egyúttal a tíz évvel korábban megerősített „ősi” kenézeket és rokonaikat iktatják egyforma joggal. Tehát a visói kenézek nemessé válását innen számíthatjuk.⁴⁵ A Dolhaiak hamarosan eltűntek Visóról s a kenézutódok egyedüli birtokosai maradtak.

Az 1365-ben két Szelestyének nevezett falu valójában egy volt, de az Iza mindkét partjára települt: innen a két falura való utalás. A Szász fiúk után kenézei lassanként nemesi földes urak lettek s a szomszéd Mojszén kenézségét valószínűleg szelestyei nemesi minőségben szerezték meg. A Dolhaiaknak Mojszénből való kitűrése után az ottani kenézutódokkal egyúttal birtokolták azt a falut is.⁴⁶

Az egész Felsőjárás társadalmi fejlődésének végső eredményét összefoglalva: a XVII—XVIII. században teljesen nemesi falu, ahol egytelkes, jobbágytalan kisnemesek töltötték ki az egész községet, nyolc volt, úgymint Alsó-, Felső- és Középvísó, Mojszén, Szacsal, Szelestye, Dragomérfalva és Jód. Jobbágyfalu, ahol esetleg egy-két nagyobb birtokú, jobbágyos nemes is élt, többnyire azonban távollévő birtokosok tisztartói vezetése alatt csak jobbágyság, zsellérség lakott, hat akadt: Petrova, Ruszkova, Ruszkova-Polyána, Kisbocskó, Batiza és Szurdok. A többi nyolcban vegyesen éltek jobbágytalan nemesek és jobbágyok. Ezek közül négyet számíthatunk a nemesi faluk közé, mert lakosságuk többsége nemes: 1720-ban Leordinán 12 nemes és 4 jobbágy, Borsán 31 nemes és 2 jobbágy, Konyhán 8 nemes és 2 jobbágy, Sajón 7 nemes és 2 jobbágy portát számoltak az összeírók. Hozzá kell tenni, hogy még több nemes porta volt, mert ezek a számok csak az egytelkes nemeseket jelentik; lévén az e vidéki „sessionatus” nemes a jobbágytól vagyonban alig különböző, annyi nemesportát számíthatunk e négy faluban a jobbágyos nemesek javára, ahány jobbágyportát összeírtak — hiszen több jobbággal rendelkező nemes aligha volt közöttük. A maradék többi faluban, Rozávyán, Sajópolyánán, Sztatinkán és az e fölötti völgyben, a

⁴⁴ Mih. 367—8. 448—50. L. o. lt. Stat. D. 50.

⁴⁵ A kenézek őseinek és a vajdáknak XIV. századi közös visói kenézségét úgy képzeljük, hogy a még akkor szintén nem nemes vajdák familiárisaiként vezették a két falu oláhságát, maguk is kenéz néven. A vajdáknak tíz falunál több kenézi birtokuk volt, mindegyikben külön, alájuk rendelt és közvetlenül nekik felelős kenézekkel.

⁴⁶ Mih. 57. v. ö. Pesty. Nemeseire 1407. Michael Nemes de Scelitha. Mih. 150. 1468. Mojszényi kenézségbe iktatásuk u. o. 489—90. 1486. U. o. 578—84. L. o. lt. Prot. II. 223. U. o. Stat. K. 348. és Z. 2. Dica.

XVII. században megültetett kis Glódon⁴⁷ csak néhány egytelkes nemesi portát találunk, a faluk többsége jobbágy.⁴⁸ E vidékre éppen úgy, mint Kaszóra, jellemző a birtoka elaprózódása következtében elszegényedett, egész falukat megtöltő, paraszti életformájú, de „nobilitas”-ára rátarti román nemesség.

Feltűnő, hogy a XIV—XVII. századi földrajzi nevek közt milyen sok a magyar. Barcánfalvának 1390-ben ilyen határneveit jegyezték fel: Széphegy, Hegyorr, Sospatak, Semerkés (hegy), Közberc, Borpatak, Nagy Kari mező, Radvánforrása, Gémpatak, Saspatak, Szarvashegy, Berhetlenpataka, Monostorpatak, Paphegy, Szépfahégye.⁴⁹ De nemcsak ez aránylag korai időben, hanem még a XVI. század közepén is ilyen magyar neveket találunk a román személynévből képzett Dragomérfalva határában: Fejériza, Orrpataka, Bolyapataka, Jodpataka, Istvánhegye, Fanyad, Cibleshavasa, Egres, Disznópásztorbérc, Jódmedvepatakafeje, Jódhegye, Szlatinapatakafeje, Nyiresbérc, Ruginácpataka, Sárospataka, Nyires (erdő).⁵⁰ Bár a fennmaradt személynévek tanúszkodása szerint román volt a birtokosság s minden valószínűség szerint népe is, a határnevekből az következtethető, hogy tudtak magyarul is. A hegyeknek, patakoknak, erdőknek tehát régi magyar nevét használta a Faluk népe, azt a nevet, amely az őket megelőző, de gyér száma miatt közjük felszívódott magyarságtól vett át.

A XIV. század közepétől román a lakosság, csak négy falu: Leordina, Buszkova, Buszkova-Polyána és Petrova esetében merülnek fel, problémák. 1479-ben „David presbiter Ruthenorum de Leordyna”-ról hallunk.⁵¹ Leordinával szemben ömlik a Visóba a középkorban magyarosan Oroszvíznek nevezett Buszkova-patak s a mellett fekszik Buszkova, melyet 1373-ban „possessio Orozviz”-nek, 1390-ben és 1480-ban „Orozfalu”-nak mondanak (egyébként 1411 óta használatos a szláv formájú Buszkova név).⁵² Ezekből a tényekből az gyanítható,

⁴⁷ Glód első említése 1680. Sajói és gyulafalvi nemesek birtoka. Teleki I. XX. VI. 39. CR Sztatinkával egybefoglalva közli adatait.

⁴⁸ CR. 1720.

⁴⁹ Mih. 104—8. L. o. It. Metal. M. 19. és 20. A közeli Konyha helyneveiről v. ö. Mályusz, Századok, 1939. 414.

⁵⁰ 1549. L. o. It. Metal. M. 2. prot. IX. 42. és X. 113. Cibleshavasát első említésekor Zepleshavasának mondják (1373. Mih. 66.). Neve „Széples”, magyar (v. ö. Docum. 249.) Támogatható ez a megyében máshol is gyakori Szépfá, Széphegy, Széphavasa analógiájával (Mih. 31, 105, 106, 138. stb.).

⁵¹ L. o. It. Stat. P. 135. és ugyanerről: „David presbiter Rutenus plebanus de Leordyna” 1479. és 1489. Iványi Tel. 311. Teleki I. XX. II. 60. és Tört. Tár. 1909. 512.

⁵² Mih. 66. 98. 549. és 175. L. o. It. Metal. M. 15. U. o. Stat. D. 213.

hogy a két, falut, s a nevéből ítélve Ruszkova után keletkezett, de 1411-ben már fennálló Ruszkova Polyánát a középkorban rutének lakták. Az sem lehetetlen, hogy a közeli Petrova jobbágylakói is oroszok voltak eredetileg, de aztán a Dolháról odaköltöző Petrovai-család, amely tagjai számával talán már eleve meghaladta a kevés rutén jobbágyát, elrománosította. A legrégebb petrovai jobbágynevek inkább ruténnak, sőt egyesek magyarnak látszanak, de románnak nem.⁵³ Petrovától északra ma is rutén a néptalaj (Rónapolyána, Bisztra, Lonka. Fejérpatak). Ruszkova, Ruszkova-Polyána és a mellettük, a XVII. században telepített Ruszkirva máig rutén. Leordina középkori ismert jobbágynevei a román-rutén népi megkülönböztetést nem könnyítik meg.⁵⁴ A XVII. században már román.⁵⁵

⁵³ 1551 Borsos Tamás (magyar név) L o. lt. Prot. X. 26. 1568. Dania et Petrus Hernech (Lyc.) 1605. Ladislaus Kosa, Kozma Kloczka, Matthens Maczko (A. 2681. dica). A XVII. sz.-i nemesi nevek viszont oláhok: 6 nemes Petrovan: Grigor, Ivan, Szimjon, Vaszilj, Nikita, Griga (1680. Teleki I. XX. VI. 59.).

⁵⁴ Fényes oroszok, a Lexicon loc. oláhnak mondja — az egész felsőjárást egybefoglalólag — Ruszkovát és R. Polyánát is. Az ismert személynevek (CR) és helynevek (Pesty) a Lexikon loc. ellen vellanak, ugyanígy Bél is, aki „Ruskova Pojana a Ruthenis cultus”-t ír (pag. 72.). Középkori jobbágynevek Leordináról; Ostas, Ioannes, Lavor (1488. Mih. 591).

⁵⁵ 1605. Simon Baczul (A. 2681. dica). 1677. Toder Gavriło, Hodor Prekop, Hodor Grigori, Vaszintics Ivan, Hodor Petras, Hodor Ignat (Teleki I. XX. VI. 22.).